

В ім'я історичної правди (Наукові студії П. Феденка в еміграції) // Грані. – 2000. - №5. – С.76 – 78; 2. Феденко П. Повстання нації // Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879 – 1926). Накладом міжорганізаційного комітету для вшанування пам'яті Симона Петлюри в Празі. – Прага, 1930. – С.76; 3. Феденко П. Історія революції(1917 – 1921). – Б. м., Б. р. – С.28 – 29; 4. П.Ф. Більшовицька «соціалістична революція» і вимоги життя // Наше слово. – 1917. – 21 грудня. – С.1; 5. Так само. – С.1; 6. Феденко П. Влада Павла Скоропадського (п'ятьдесяті роковини перевороту в Україні). – Лондон–Мюнхен., 1968. – С.13; 7. Так само. – С.17 – 18; 8. Декларація фракції УСДРП Конгресу Трудового Народу України //Робітничка газета. – 1919. – 29 січня. – С.2 – 3; 9. Чабан М. Панас Феденко (Сторінки біографії нашого краянина, пов'язані з Придніпров'ям і зокрема Криворіжжям) // Кур'єр Кривбасу. – 1997. – Травень. – С.129; 10. Феденко П. Минуло півстоліття. Зимовий похід Армії Української Народної Республіки (1919 – 1920 рр.). – Нью-Йорк – Джерсі Сіті: Свобода, 1972. – С.17; 11. Там само. – С.28; 12. Феденко П. Внутрішнє положення на Україні // Вільна Україна. – Львів – Київ, 1921. – Січень – Лютий. – Ч.1.- С.53; 13. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. – К., 2000. – С.153 – 154; 14. Феденко П. Доба Директорії // Енциклопедія Українознавства в 2-х томах / Під голов. ред. проф. д – ра В. Кубійовича. Том I. – Мюнхен – Нью-Йорк, 1949. – С.525.

Ф.І. Акімов, Д.Я. Бондаренко

УКРАЇНЬСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ І ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРОБУДЖЕННЯ ТА «ІДЕАЛЬНОЇ ВІТЧИЗНИ» В 1917 Р.

Національне пробудження народів Центральної і Східної Європи під час Першої Світової війни стало важливим чинником розпаду багатонаціональних держав-імперій (Російської, Австро-Угорської і Німецької). Під час розпаду Росії і Австро-Угорщини відбувалося зіткнення націоналізму і панславізму серед слов'янських народів, а в українців, крім того, додалося зіткнення, згідно з концепцією А. Міллера, націоналізму «офіційного» і націоналізму «знизу»¹. Тобто офіційним націоналізмом до Лютневої революції 1917 року в Росії був так званий «загальноросійський», - відповідно український був націоналізмом знизу. У результаті революції і падіння монархії ситуація змінилася на протилежну. Отже, український націоналізм став офіційним, і український народ вийшов на шлях розбудови власної державності.

Проте зазначимо, що, на відміну від цілого ряду народів Східної Європи, в тому числі Російської імперії, український народ не зміг досягти повної незалежності своєї новоствореної державності. Цьому факту є багато пояснень з боку історії й політичної науки. Як правило, це пояснюється складними геополітичними умовами України і слабким потенціалом власних збройних сил у порівнянні з противниками (росіянами (не має значення, білими чи червоними) й поляками), іноді і слабкою національною свідомістю. Ми ж, спираючись на теорії націоналізму М. Гроха², Е. Геллера³, А. Міллера, зробимо спробу розглянути це питання з погляду політичної ідеології, тобто показати прорахунки й помилки лідерів українства того часу, що призвели до розколу нації вже у 1917 році, ще в самому початку державотворчого процесу в Україні.

Отже, відповідно теорії М. Гроха, національна ідея формувалася «національними будителями» - представниками національної інтелігенції, потім вона адаптується всією нацією, яка є вирішальною силою у формуванні державності (нація-держава). Але в нашому випадку, на жаль, національна ідея не могла об'єднати націю, оскільки не тільки в рамках одного народу, але і усередині інтелігенції існувало дві свідомості: українська і малоросійська. Одні доводили існування окремої української нації, відсутність єдності якої пов'язана з низьким рівнем національної свідомості, інші, навпаки, говорили про штучність української національної ідеї і малоросів як гілку загальноросійської нації.

Зазначимо також, що в дореволюційній Росії під «офіційним» націоналізмом слід лише частково розуміти ідеологію партії російських націоналістів, яка, до речі, сформувалася саме на українських землях, під керівництвом В. Шульгіна, А. Савенка, А. Стороженка, І. Линниченка і базувалася на концепції триєдності «загальноросійської» нації, в якій великороси, малороси і білоруси були лише гілками, або частинами загальної руської спільноти. Але часткове визнання особливостей «трьох гілок» руської нації було слабкою ланкою цієї конструкції, яка стимулювала роздуми «національних будителів»: М. Грушевського, В. Винниченка, Д. Дорошенка, С. Шелухіна.

Наявність могутнього чинника - російської діаспори й домінування малоросійської свідомості серед українців - викликали суперечності між українським і російським націоналізмом, використовуючи термінологію В.П. Булдакова, не тільки «вертикального», але й «горизонтального»⁴ (внутрішнього українського, або українсько-малоросійського) характеру. Треба зазначити, що називатися українцем в 1917 році було не тільки національним, а скоріш політичним вибором.

Конфлікт між українською і малоросійською свідомістю проходив крізь родини інтелігенції. Наприклад, М. Грушевський, безумовно, вважав себе українцем, а його племінник С. Грушевський, навпаки, - малоросом; В. Шульгін був переконаним малоросом до кінця свого життя, але його племінник О. Шульгін – свідомим українцем. Це був парадокс української інтелігенції і українського народу загалом, що відрізняв нас від інших народів імперії. Можливо, саме цей факт дозволяв Т. Масаріку вважати, що кращим рішенням українського питання може бути тільки автономія, але ніяк не незалежність України⁵. У цьому складність і особливість вивчення запропонованої проблеми.

Отже, в Україні змагалися три види національної самосвідомості: російська, малоросійська і українська. Цікавим є факт, що біженці Галичини і Холмщини вважали себе росіянами, а не українцями, і бажали включення своїх земель до складу Росії без національно-територіальної автономії. У самому Києві, за даними перепису 11-17 вересня 1917 р., росіянами себе визначили 50 %, малоросами - 4 %, і українцями тільки 12 %. Рідною мовою 62 % киян назвали російську і лише 9 % – українську⁶.

А.В. Іванець у своєму дослідженні⁷, присвяченому спробі українізації військових частин в Криму, наводить наступні дані: весною 1917 р. з 7 тисяч новобранців більше половини визначила себе малоросами і лише 300 визнали себе українцями. Причину такого стану автор бачить у низькому рівні національної самосвідомості серед солдатів. На наш погляд, як вже було зазначено вище, ситуація з самосвідомістю солдатів була відображенням загальної: можливо, треба говорити не про низьку національну самосвідомість, а декілька варіантів національної свідомості: українську, малоросійську і загальноросійську.

Безумовно, свідомість громадян впливала на концепції державотворення в Україні. Так, наприклад, радикально налаштовані українці (В. Липинський, М. Грушевський) відстоювали ідею незалежної держави, помірковані (Д. Дорошенко, О. Лотоцький, Ф. Штенгель) – територіальної автономії, а малороси (І. Линниченко, В. Шульгін) – тільки національно-культурної автономії краю.

Статус України передбачався лідерами та ідеологами українського соціалістичного руху, насамперед М. Грушевським, М. Поршем, В. Винниченком, як «широка національно-територіальна автономія»⁸. Але фактично це була незалежна держава, пов'язана з сусідами на конфедеративних засадах, оскільки базувалась на пріоритеті законів автономії перед федеральними, окрім того, до компетенції автономії повинні були входити зовнішня політика, збройні сили, грошова система, що є необхідним атрибутом незалежної держави. Отже, у даному випадку йдеться про незалежну державу, пов'язану з іншими на конфедеративних засадах, а не на основі федерації, як помилково вважають деякі дослідники й сьогодні.

Слід зазначити, що в період революції 1917 р. серед української політичної еліти поняття «автономія» і «суверенна держава» були вельми розмиті і сприймалися практично як синоніми. Як зразок автономії М.С. Грушевський брав англійські домініони (Канада, Австралія, Нова Зеландія і Південна Африка)⁹, хоча це були фактично незалежні держави. Крім того, можливо, М.С. Грушевський, як історик, у власній концепції «автономії» керувався досвідом гетьманату України зразка XVII – XVIII ст., який мав власні збройні сили і особливе законодавство.

Крім того, можна вважати, що Українська Центральна Рада побоювалася офіційно проголосувати курс на створення незалежної держави, оскільки це могло викликати неоднозначну реакцію з боку країн Антанти (за незалежну Україну ратували Німеччина і Австро-Угорщина) і негативну оцінку громадської думки усередині Росії. Отже, враховуючи міжнародну політичну ситуацію і дискусії в російському суспільстві, українські політики вимушені використовувати термін «автономія» як «димову завісу» для побудови незалежної держави. Навіть в III універсалі Центральна Рада формально проголосувала автономію України, хоча з документа помітно, що Українська народна республіка (УНР) - незалежна держава, з своєю армією, грошовою системою і зовнішньою політикою. Водночас, відомий російський дослідник В.П. Булдаков вважає, що ідеологічні прагнення Центральної Ради до сесії не слід розглядати категорично, оскільки, на його думку, усі радикальні політики в дійсності не уявляли собі, як і коли реалізуються їх цілі, а тому діяли методом «скрадливої провокації». Отже, умови революційної пори нав'язали їм роль самостійників¹⁰.

Падіння Тимчасового уряду і прихід до влади в Росії більшовиків, які проголосили самовизначення народів аж до самого відділення, дали можливість Центральній Раді проголосити Українську Народну республіку III Універсалом 7 листопада 1917 р. Незважаючи на те, що формально III Універсал не розривав «федеральних зв'язків» з Росією, реально його можна вважати проголошенням незалежної України: по-перше, делегація УНР самостійно вийшла на переговори з Центральними державами в Брест-Литовську, по-друге, було започатковано випуск власних

грошових знаків (карбованців), обидва факти засвідчують про фактичну незалежність від Росії. У УНР були сформовані Рада Міністрів, свій Генеральний Штаб, призначені вибори на 17 грудня 1917 р. в Українські Установчі Збори.

У сучасній українській історіографії домінує точка зору про те, що III універсал Центральної Ради не був своєрідною декларацією про незалежність, а швидше продовженням федералістського курсу Ради¹¹. Головна причина помилки дослідників в даному випадку полягає у тому, що вони не здійснюють аналіз понять «автономія» і «незалежна держава». Винятком може слугувати праця В.Ф. Верстюка, де він показав, що III Універсал – «логічне завершення розвитку національно-визвольного руху і проголошення державного статусу України»¹².

Серед українства не було також єдиного уявлення про «ідеальну Вітчизну» (термін А. Міллера, означає територію і державні кордони майбутньої національної держави)¹³. Так, наприклад, частина української еліти розглядала Україну практично в її сучасних територіальних межах, але були більш радикальні концепції: «Україна від Карпат аж по Кавказ». На думку М.С. Грушевського, Україна повинна була включати, окрім власне українських земель (сучасної України), також частини Курської, Воронізької губерній, Облесті Війська Донського, Кубані й Ставропілля, Білоруського Полісся, Бессарабії, мати вихід до трьох морів: Чорного, Азовського і Каспійського¹⁴, повторювала географічні мапи В. Геріновича (1910 г.)¹⁵ і опис українських земель, складений редакцією журналу «Украинская жизнь» (1914 р.)¹⁶, а також мапи Т. Тисяченко (1913)¹⁷. С. Рудніцький до першої світової війни дотримувався погляду В. Геріновича, але в еміграції в 1920-і рр. він перейшов на радикальнішу позицію. На його переконання, Україна повинна була також включати всі білоруські землі на захід від Мінська, російське Чорнозем'я, при цьому східна межа повинна була проходити по р. Урал, включаючи Оренбург (українсько-казахстанський кордон), на Півдні Україна повинна була межувати з Калмикією, Федерацією горських народів Кавказу і Грузією¹⁸.

Природно, такі територіальні претензії провокували конфлікти з усіма сусідами України: Росією, Білорусією, Польщею, Румунією, що підтвердила історія під час Громадянської війни. Проте для справедливості треба звернути увагу на «ідеальну Вітчизну» поляків, яка повинна була відродитися у кордонах 1772 р., з чим навряд чи могли погодитися всі українці, незважаючи на політичну орієнтацію. Вибух обурення громадської думки як українського, так і загальноросійського викликав декрет Тимчасового уряду 28 липня 1917 р. про відміну царського маніфесту від 17 березня 1915 р. про виділення Холмської губернії зі складу Царства Польського, що дало змогу визнати Холмщину територією Польщі¹⁹.

Слід також визнати досить серйозні розбіжності у поглядах на майбутнє країни усередині української інтелігенції, зокрема в питаннях приватної власності і соціального ладу. Якщо праві і помірковані партії, як українські (хліборобсько-демократична і соціалістична-федералістка), так і малоросійські (кадети і руські націоналісти) відстоювали захист приватної власності і свобод громадянина, то державотворчі ідеї лівих (есерів і соціал-демократів) базувалися на соціалістичному експерименті з ліквідацією приватної власності, з одного боку, і на етнічному націоналізмі, з іншого. Тобто українські соціалісти створили певний міф про безкласовість українського народу-трударя, який експлуатується буржуазією з представників інших народів (росіян, поляків, євреїв). Як вихід, вони пропонували так звану «національно-персональну автономію» представникам інших народів в Україні, що фактично декларувало принципи національної сегрегації населення України²⁰. Подібні погляди викликали ріст числа противників української державності, особливо в містах, а якщо врахувати, що соціалістичний експеримент мав мету ліквідацію приватної власності, то й на селі передусім все серед куркульства.

Як результат, українські партії програли вибори (на основі загального виборчого права) в органи місцевого самоврядування практично у всіх містах України, незважаючи на те, що вибори відбувалися в липні-серпні 1917 р., тобто після угоди 2 липня між урядом і Центральною Радою. Так, наприклад, на виборах в Київську міську думу з 150 місць українські партії одержали тільки 12, поляки - 15, і стільки ж праві (Безпартійний блок російських виборців В. Шульгіна), решту місць зайняли опоненти Центральної Ради, що групувалися навколо Ради робітничих депутатів: загальноросійські соціалістичні партії²¹.

У 67 містах України українські соціалістичні партії, за даними Ю.І. Терещенка, загалом одержали 5,5 % голосів, для порівняння: блок загальноросійських соціалістичних партій – 17 %, а більшовики - 6 %. За даними Т. Гунчака, в Київській міській думі з 125 місць українські партії одержали тільки 24, для порівняння: російські соціалісти - 44, кадети - 10, Безпартійний блок російських виборців В. В. Шульгіна - 18. Якнайкращий результат для українських партій був в

Черкасах – 34 %; у Тирасполі - 15,2 %, Олександрівську - 11 %. Якнайгірші результати були в Одесі - 3,7 і Єлісаветграді - всього 2,2 %.²²

Треба зазначити, що неможливість конструктивного діалогу в українській інтелігенції між малоросами, поміркованими українцями-автономістами і радикалами-самостійниками було важливим чинником, який значно ускладнював процес національного пробудження і державотворення в Україні в 1917 році. На відміну від інших національних регіонів Росії, де в результаті революції сформувалось тривладдя (органи Тимчасового уряду, Національні Громадські комітети і Ради робітничих депутатів), в Україні - чотирьохвладдя. Четвертим центром була Українська Центральна Рада²³. Цікаво, що в Київському виконавчому комітеті об'єднаних громадських організацій домінували малороси і українці-автономісти Ф. Штейнгель, А. Ніковський М. Страдомський, а в губернському – Д. Дорошенко, Х. Барановський і навіть сам М. Грушевський, але радикали пішли на створення окремої інституції, що внесло розкол в український національний рух, оскільки в Центральній Раді були представлені насамперед тільки партії соціалістичного і етнічного напрямку. І.Г. Церетелі з цього приводу відзначав в спогадах: «Переважаання неукраїнського населення в містах України привело до того, що органи революційної демократії - Ради робочих депутатів і Комітети громадських організацій, - створені міським населенням, в більшості своїй склалися з неукраїнців... У цьому був корінь української кризи»²⁴.

Причина утворення Центральної Ради, на думку Ю. Павленка і Ю. Храмова, крилася в «загостренні взаєностосунків між ліберально-демократичними російськомовними кругами і силами українського національно-демократичного табору», зумовлена вона була «домінуванням представників загальноросійських центристських сил в ВК²⁵ (Виконавчому комітеті – Ф.А., Д.Б.) Києва і українських демократів у відповідних губернських органах, яке об'єктивно вело до напруги в суспільстві». Р. Млиновецький визначає як причину утворення Центральної Ради конфлікт між «автономістами» і «самостійниками»²⁶.

На наш погляд, ця проблема потребує додаткового вивчення, але ми можемо припустити, що йдеться про конфлікт не між українськими і неукраїнськими колами, а в середині української інтелігенції, тобто конфлікт між свідомістю українською і малоросійською. Саме тому, зазначає І. Лисяк-Рудницький: «Україна не зуміла перейти від фази «революційної» до фази «легітимної», всеукраїнські установи мали характер експерименту без авторитету і стабільності, без опори в правовій свідомості суспільства»²⁷.

Населення швидко розчарувалося в соціалістичних експериментах Центральної Ради. Крім того, після Брестського миру авторитет Ради був підірваний колабораціонізмом, тобто союзом з німецькими окупантами, відновлення влади відбулося за допомогою іноземних військ, що посилювало розкол всередині української національної інтелігенції загалом і політичної еліти зокрема.

Слід сказати, що гетьманат П. Скоропадського можна розглядати як спробу об'єднання нації незалежно від політичних міркувань. Громадянство і рівність всіх перед законом було забезпечене незалежно від етнічної й мовної належності. Гетьманат був державою і самостійників, і малоросів, але проіснував недовгий час.

Отже, ми можемо сформулювати основні висновки.

По-перше, усередині української інтелігенції революційної доби не було єдиної національної ідеї і свідомості, що могло б консолідувати націю. Замість цього в рамках однієї нації існувало декілька варіантів свідомості, головні з яких – українська-самостійницька і малоросійська. Цей стан значно гальмував процес національного відродження. По-друге, не було єдності і чіткого уявлення про майбутнє країни, про межі «ідеальної Вітчизни». По-третє, в 1917 році взяли верх ліві радикали, які відстоювали ідеї ліквідації приватної власності і суто етнічні цінності замість громадянського суспільства, тому їх проект не отримав підтримки серед широких верств населення, особливо в російськомовних містах.

В цілому, розкол в українській інтелігенції призвів до розколу в суспільстві та громадянської війни, що значно загальмувало процес формування суверенної держави.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Див.: Миллер А. И. Украинский вопрос в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.). - СПб., 2000. - С. 10; 2. Hroch M. Social Preconditions of National Revival in Europe. - Cambridge, 1985. Дивись пояснення схеми М. Гроха: Каппелер А. Россия – многонациональная империя. Возникновение, история, распад. - М., 1996. - С. 174-203; Шпорлюк Р. Украина: от периферии империи к суверенному государству // Украина и Россия: общества и государства / Ред. Д. Е. Фурман. - М., 1997. - С. 47; 3. Див.: Геллнер Э. Нации и национализм. - М., 1991. - С. 23; Його ж. Пришествие национализма: мифы нации и класса. // Путь. - 1992. - № 1. - С. 9-25; 4. Булдаков В. П. Красная Смута: природа и последствия революционного насилия. - М., 1997. - С. 140-142; 5. Див.: Професор Масарик про українське питання. // Народня воля. - 1917. - 13 (26) вересня. - С. 1; Masaryk T. Nova Evropa (Stanovisko Slovenske). - Praga, 1920. - S. 88; 6. Див.: Резолюция съезда жителей Галиции в Ростове-на-Дону 9 апреля 1917 г. // Государственный архив Российской Федерации. - Ф. 1800. - Оп. 1. - Д. 43. - Л. 7; Грушевский С. Г. Национальный состав населения Киева. // Малая Русь. - 1918. - Вып. 3. - С. 54, 57; Комментарии Б.И. Колоницкого к Шульгин В. В. 1917-1919. // Лица. - 1994. - Вып. 5. - С. 298; 7. Иванець А.В. Українізація сухопутних військових частин у Криму (1917 р.) // Український історичний журнал (далі – УІЖ) - 2001. - № 1. - С. 53; 8. Див.: Грушевский М.С. Хто такі українці і чого вони хочуть? – К., 1992. - С.123–124; 9. Там само; 10. Булдаков В.П. О книге Д.Я. Бондаренко Взаимоотношения Временного правительства и Украинской Центральной Рады // Революції в Україні у XX–XXI століттях: співзвуччя епох. –Одеса, 2005; 11. Гунчак Т. Україна: перша половина XX століття. Нариси політичної історії. – К., 1993. – С. 113; Солдатенко В. Третій Універсал Центральної Ради та плани федеративного переустрою Росії. // УІЖ - 2003. - № 4. - С. 6-7; 12. Верстюк В.Ф. Український національно-визвольний рух (березень – листопад 1917 р.) // УІЖ. - 2003. - № 3. - С. 79; 13. Миллер А.И. Украинский вопрос в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.)- СПб., 2000. - С. 12; Див. також: Його ж Конфликт «идеальных отечеств» // Родина. – 1999. – № 8. – С. 79-82 14. Грушевский М.С. Хто такі українці... – С.123-125, 132-133. Памятная записка Временному правительству Комитета Украинской Национальной Рады в Петрограде, по поручению Украинской Центральной Рады, 26 апреля 1917 г. // Государственный архив Российской Федерации. - Ф. 1800. - Оп. 1. - Д. 38. - Л. 12 об. 15. Див. мапи: Центральний державний історичний архів України в Києві. - Ф. 365. - Оп. 2. – Спр.. 88. – Арк.7, 87, 87 зв.; також див. мапу: Рудницький С. Ілюстрована коротка географія України. – К., 1910; або видання цієї праці: К., 1917.- С 4-6; 16. Украинский вопрос. – СПб., 1914. Див.: Украинская жизнь. - 1914. - № 1. - С. 21-25; також див.: Українське питання. (Перевидання і переклад: Украинский вопрос. - М., 1917.). – К., 1997. - С. 57; 17. Центральний державний історичний архів України в Києві. - Ф. 365. - Оп. 2. – Спр.. 88. – Арк. 87, 87 зв; 18. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України? - Львів, 1994. - С. 36; Його ж. Ілюстрована коротка географія України. – К., 1917. - С 4-6; Його ж. Огляд національної території України. –Берлін, 1923. С. 8, 12, 86-87, 102, 107-124, 137-138; 19. Нова Рада. - 1917. - 25 серпня. - С. 1; Киевлянин. - 1917. - 12 октября. - С. 1-2; 20. Текст закону див.: Гунчак Т. Вказ. Праця. - С. 263-264. Див. також: Українські політичні партії кінець XIX - початок XX ст.: Програми і довідкові матеріали – К., 1993. - С. 119. 21. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. - Ф. 1115. - Оп. 1. - Спр. 39. – Арк.. 9-12; Шульгин В. В. 1917-1919. // Лица. - 1994. - Вып. 5. - С. 148; Див. Також: Терещенко Ю. І. Політична боротьба на виборах до міських дум України в період підготовки Жовтневої революції. - Київ, 1974. - С. 90-92; 22. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. - Ф. 1115. - Оп. 3. - Спр. 3. - Арк. 138 зв.; Детально про вибори див.: Терещенко Ю.І. Вказ. праця. - С. 61-62, 74-75; Гунчак Т. Вказ. Праця. - С. 98, 101-103; 23. Бондаренко Д.Я. Взаимоотношения Временного правительства и Украинской Центральной Рады. – Одесса, 2004. – С. 38; 24. Церетели И.Г. Воспоминания о Февральской революции. - Париж, 1963. - Кн. 2. - С. 90; 25. Павленко Ю., Храмов Ю. Українська державність у 1917-1919 рр. – К., 1995. - С. 46-47; 26. Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917-1918 рр. - Торонто, 1970. - С. 100; 27. Лисяк-Рудницький І. Правопорядок і революція; Його ж. Між історією й політикою. - Мюнхен, 1973. - С. 336.

С.В. Білоус

ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО У ВЗАСМИНАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ТА ТИМЧАСОВОГО УРЯДУ РОСІЇ (БЕРЕЗЕНЬ-ЖОВТЕНЬ 1917 Р.)

Володимир Кирилович Винниченко посідає помітне місце в історії України. З його ім'ям пов'язується не лише неповторне та яскраве літературне надбання. Винниченко опинився у центрі найважливіших політичних процесів початку XX століття – створенні та функціонуванні політичних партій, підйомі національно-визвольного руху на шляху відродження нації та державності. Голова першого національного уряду України – Генерального секретаріату та Директорії УНР, і це лише частина справ, що склали особистість Винниченка-політика. У його біографії були декілька важливих епізодів, які він сам виділяв, що дивом збіглися з найголовнішими подіями національно-визвольного руху початку століття.